

Bliźnięta Kosma i Damian – patroni lekarzy

Witold Malinowski (ABCDF)

Zakład Położnictwa i Patologii Ciąży Wydziału Nauk o Zdrowiu, Pomorskiego Uniwersytetu Medycznego w Szczecinie

WKŁAD AUTORÓW: (A) Projekt badania · (B) Zbieranie Danych · (C) Analiza Statystyczna · (D) Interpretacja Danych · (E) Przygotowanie Rękopisu · (F) Gromadzenie Piśmiennictwa · (G) Gromadzenie Funduszy

STRESZCZENIE

Za patrona służby zdrowia powszechnie uważa się św. Łukasza. Mniej natomiast znani są Kosma i Damian, jedyne bliźnięta lekarze, którzy w kościele katolickim zostali wyniesieni na ołtarze. W Polsce w ostatnich latach obserwuje się wzrost zainteresowania świętymi bliźniętami. Związane jest to głównie z powrotem do tradycji Święta Aptekarzy obchodzonego w dniu 26 września, dnia śmierci męczeńskiej Kosmy i Damiana.

Słowa kluczowe: Kosma; Damian; bliźnięta; historia

Adres do korespondencji: Witold Malinowski
Zakład Położnictwa i Patologii Ciąży Wydziału Nauk o Zdrowiu, Pomorskiego Uniwersytetu Medycznego w Szczecinie
ul. Żołnierska 48, 71-210 Szczecin
Tel. +48 600 850 073; e-mail: witold05@op.pl

Liczba słów: 2951 **Tabele:** 0 **Ryciny:** 6 **Piśmiennictwo:** 18

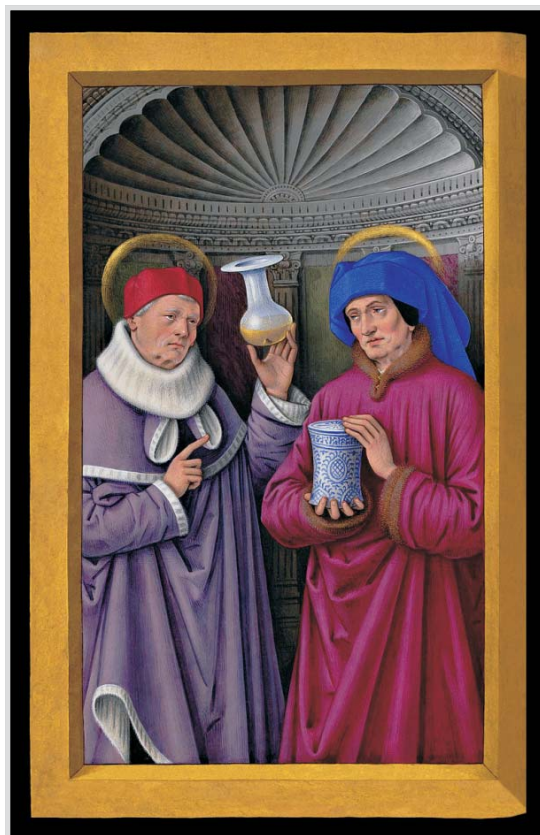
Received: 18.02.2019

Accepted: 03.06.2019

Published: 28.06.2019

WSTĘP

Za patrona służby zdrowia powszechnie uważa się św. Łukasza. (zwanego „umiłowanym lekarzem”, o którym wspomniał św. Paweł w Liście do Kolosan 4,14. „*Pozdrawia was Łukasz, umiłowany lekarz...*”) [1]. Mniej natomiast znani są Kosma i Damian, uważani również za świętych opiekunów zawodu lekarza. Zapewne są jedynymi bliźniętami lekarzami, którzy w kościele katolickim zostali wyniesieni na ołtarze [ryc.1]. Na temat ich życia historia nie pozostawiła zbyt wiele wiarygodnych dokumentów. Większość to legendy i podania, w których istnieje nieco prawdy historycznej.

Ryc. 1. Jean Bourdichon – Ikona Świętych Kosmy (po lewej) i Damiana (po prawej) [1503-1508]. Gallica Digital Library ID Arka: /12148/btv1b52500984v/f355.item

HISTORIA BLIŹNIĄT – PRZEGLĄD PIŚMIENICTWA

Kosma i Damian urodzili się w trzecim wieku na terenie Azji Mniejszej, gdzieś pomiędzy Turcją a Syrią, niektóre źródła podają, że w Mezopotamii. Ojciec ich był Grekiem, poganinem i zmarł, gdy byli jeszcze małymi dziećmi. Natomiast matka, Theodota (Teodozja) wychowywała ich w wielkiej pobożności. Poprzez swój własny przykład, czytając im święte księgi, wychowała swoich synów zgodnie z wiarą chrześcijańską. Dzięki niej Kosma i Damian stali się głęboko wierzącymi chrześcijanami. Kiedy dorośli udali się do Syrii, gdzie doskonalili się w sztuce lekarskiej, którą następnie praktykowali w morskim porcie Aegeae (Egea) obecnie Ayash (Ajass), w zatoce Iskanderun w Cylicji, w Azji Mniejszej. Obecnie miasto w południowo-wschodniej Turcji, w prowincji Hatay, nad Zatoką Iskenderun, u podnóża gór Amonos [2-5].

Kosma i Damian, niezwykle uzdolnieni i gruntownie wyszkoleni lekarze. Przedmiotem ich troski był każdy potrzebujący pomocy. W szczególny sposób zajmowali się biednymi. Wyżej niż zapłatę cenili możliwość niesienia pomocy i ulgi w chorobie, nie tylko ludziom, ale i zwierzętom. Znali się doskonale na różnych lekarstwach. Zazwyczaj zwracali się do chorego ze słowami: *„my tylko kładziemy ręce i nic nie możemy dokonać naszą siłą, wszystko czyni wszechmogąca siła i moc Jedyne Prawdziwego Boga i Pana Jezusa Chrystusa, jeśli uwierzycie w Niego, to w niedługim czasie wyzdrowiejecie”*. Lecząc, propagowali chrześcijaństwo. Nigdy nie brali zapłaty za swoje usługi, stąd źródła wschodnie nazywają ich *anargyrami*, od greckiego *ἀργύριοι* (gr. bez srebra), zachodnie „unmercenaries” („darmo leczący”), prawosławne „*biessrebnikami*” (bez srebrników, bez pieniędzy) [4,6,8]. Nazwa ta oznacza lekarzy, którzy za swe usługi medyczne nie brali od chorych zapłaty, nie brali srebrników. Uważali, że wszystko mają od Boga i ściśle przestrzegali poleceń Jezusa Chrystusa: *„Uzdrowiajcie chorych, wskrzeszajcie umarłych, oczyszczajcie trędowatych, wypędzajcie złe duchy! Darmo otrzymaliście, darmo dawajcie!”*. (Ewangelia wg św. Mateusza 10:8) [7].

Przypuszcza się, że imię Kosma pochodzi od greckiego słowa *kosmeo* – „porządkuję” (lub *kosmos* – „porządek; wszechświat”), a Damian od greckiego słowa *demios* – „lekarz publiczny” [8]. Sława lekarzy Kosmy i Damiana szybko rozprzestrzeniła się na cały region. Byli sze-

rko znani, leczyli wszystkich potrzebujących, również pogan, przez co wielu z nich nawróciło się na wiarę chrześcijańską. Saladino d’Ascoli, włoski lekarz z XV wieku twierdził, że średniowieczny elucjusz, pasta znana jako *opopira* („ognisty sok”) została opracowana przez Kosmę i Damiana. Lekarstwo to było wykonywane z około 70. Składników, w tym opium, mandragory, lulka, wonnych korzeni, żywicy, ziół i miodu, podawane zazwyczaj w postaci zmieszanej z winem, w którym gotowały się zioła, stosowane w leczeniu różnych schorzeń, w tym chorób psychicznych, paraliżu, padaczki, skurczów, zaburzeń mowy oraz chorób narządów wewnętrznych [9]. Kosma i Damian leczyli i opiekowali się chorymi bez pobierania honorarium. Była to ich podstawowa zasada, od której nigdy nie odstępowali. Pewnego razu zostali wezwani do ciężko chorej kobiety o nazwisku Palladia, zamożnej Rzymianki, której wszyscy lekarze odmówili leczenia z powodu jej beznadziejnej sytuacji. Dzięki ich lekarstwu oraz poprzez wiarę i żarliwą modlitwę kobieta została uzdrowiona ze śmiertelnej choroby. Według tradycji *„Palladia wstała z łóżka doskonale zdrowa i chwalać Boga”*. W dowód wdzięczności za uzdrowienie i chcąc dać im mały prezent, Palladia użyła podstępu. Podeszła do Damiana i wręczyła mu mały upominek. W pakuneczku znajdowały się trzy kurze jajka, które – jak powiedziała – mają symbolizować Trójkę Świętą. Słyszac Imię Świętej Trójcy pobożny Damian nie odważył się odmówić i zdecydował się przyjąć prezent biorąc go do lewej ręki, a prawą wykonał jednocześnie znak krzyża. Kiedy Kosma dowiedział się, co się stało, żadne argumenty nie przekonały go i obraził się na brata za złamanie zasady. Tuż przed śmiercią wydał polecenie, żeby jego brat nie był pochowany obok niego. Po ich męczeńskiej śmierci wszyscy zastanawiali się, gdzie powinien być grób Damiana, ale w dostępnej literaturze widnieje zapis *„...nie powinni mieć wątpliwości, czy pochować Damiana obok Kosmy, ponieważ Damian nie przyjął jaj od kobiety jako zapłaty, ale z szacunku dla Imienia Boga”* [2-4,11].

Wielka popularność Kosmy i Damiana i duży wpływ na ludzi przyciągnął wkrótce uwagę władz rzymskich. Wyślano żołnierzy, aby pojмали braci. Słyszac o tym, miejscowi chrześcijanie przekonali Kosmę i Damiana, by się ukryli, dopóki nie pomogą im uciec. Nie mogąc znaleźć braci, żołnierze aresztowali innych chrześcijan mieszkających w tej okolicy. Kiedy Kosma i Damian dowiedzieli się o tym, wyszli

z ukrycia i poddali żołnierzom, prosząc aby uwolnili tych, którzy zostali aresztowani z ich powodu. Na rozkaz prokonsula Cylicji Lizjasa zostali osadzeni w więzieniu, poddawani torturom dla wymuszenia na nich aktu apostazji. Kamienie, strzały, ukrzyżowanie i koło tortur nie doprowadziły do ich śmierci. Zgodnie z legendą do ostatniej chwili swego życia pozostali niezłomni w swej wierze. Zginęli śmiercią męczeńską prawdopodobnie 27 września 287 roku (według innej wersji egzekucja odbyła się 23 sierpnia 285 roku) w Cyrze (Kyrros) w Syrii, w okresie prześladowań chrześcijan przez cesarza Gaiusa Aureliusza Valeriusa Dioklecjana. Szybko zostali uznani za świętych. Kościół katolicki ustanowił ich święto na dzień 27 września, które w 1969 r. zostało przesunięte na 26 września. Ich matka Theodota (Teodozja) oraz młodsi bracia Anthimus, Leontius i Euprepius, którzy wspierali ich przez całe życie, również zginęli śmiercią męczeńską za wiarę i zostali wyniesieni na ołtarze. [2-5,10]. Miecz, którym ścięto głowy Kosmy i Damiana, w niemieckiej literaturze znany, jako Zeremonialschwert lub Prunkschwert – miecz ceremonialny, został podarowany przez cesarza Ottona III żeńskiemu opactwu w Essen. Był to wyraz podziękowania dla przełożonej klasztoru za poparcie Ottona III w walce o tron cesarski z Henrykiem Kłótnikiem. Według tradycji miecza tego użył Otton I w zwycięskiej bitwie z Węgrami 10 sierpnia 955 roku nad rzeką Lech. Oprócz funkcji reprezentacyjno-ceremonialnych w miejscowej tradycji trwającej od średniowiecza, miecz ten jest uznawany za relikwię, symbol męki patronów opactwa [11]. Od 1473 roku i potwierdzona ponownie w 1483 roku przez radę miejską w Essen przechowywana jest pieczęć miejska, gdzie w tarczy herbowej figuruje ów miecz. Od tego czasu do dnia dzisiejszego miecz ten stanowi część herbu miasta. Inwentaryzacja przeprowadzona w skarbcu katedry w Essen w 1626 roku wspomina o mieczu, jako *Gladius sanctorum Cosmae et Damiani*. W skarbcu tym jest nadal przechowywany [11]. Miecz został wykonany ze stali damasceńskiej, jest jednosieczny, składa się z rękojeści zakończonej jalcem oraz długiej głowni o zaokrąglonym czubku. Długość całkowita miecza wynosi 94 cm, przy czym samej głowni 80,5 cm. Rękojeść miecza jest długa na 13,5 cm, szerokość jelca wynosi 14 cm, długość pochwy – 82 cm. Sama głownia waży 823,8 g. W całości zachowała się wykonana z drewna (prawdopodobnie z drzewa owocowego) pozłacana pochwa, pokryta

posrebrzaną blachą. Wykonane techniką repusowania dekoracje tworzą stylizowane motywy zoomorficzne wpisane w bogato zdobione liśćmi spiralnie ułożone wici (ryc.2.). O reprezentacyjnym charakterze miecza mówi List do Rzymian – „*Jest ona [władza] bowiem dla ciebie narzędziem Boga, [prowadzącym] ku dobremu. Jeżeli jednak czynisz źle, lękaj się (...). Jest bowiem narzędziem Boga do wymierzenia sprawidliwej kary temu, który czyni źle*”. List do Rzymian 13,4 [12]. W średniowieczu miecz symbolizował władzę i panowanie, stanowił obok korony, berła i jabłka, najważniejsze insygnium koronacyjne monarchów. W kontekście klasztoru esseńskiego oznaczał wysoki status zakonnicy, które do sekularyzacji klasztoru w 1803 roku mianowały się jako księżne. Ostatnią księżną-przełożoną była Maria Kunegunda z Wettynów.

Według innej wersji, po aresztowaniu, Kosmę i Damiana przewieziono do Rzymu, gdzie zostali uwięzieni i postawieni przed sądem. W trakcie procesu otwarcie wyznawali swoją wiarę i stanowczo odmówili złożenia ofiary pogańskim bogom mówiąc „...*nikomu nie wyrzadziliśmy zła, nie jesteśmy zaangażowani w magię lub czary, o które nas oskarżacie. Leczymy chorych dzięki pomocy naszego Boga i nie bierzemy żadnej zapłaty za udzielanie pomocy chorym,*

Ryc. 2. Miecz Kosmy i Damiana. Skarbiec katedralny w Essen

ponieważ Pan nasz nakazał swoim uczniom: „Darmo otrzymaliście, darmo dawajcie” (Ewangelia wg św. Mateusza 10:8). Cesarz jednak nadal żądał, aby wyrzekli się wiary. Dzięki żarliwej modlitwie braci Bóg zesłał chorobę na Marka Aureliusza Karynusa, aby on także doświadczył wszechmocnej mocy Pana, który nie przebacza bluźnierstwa przeciw Duchowi Świętemu (Ewangelia wg św. Mateusza 12,31): „Dlatego powiadam wam: Każdy grzech i bluźnierstwo będą odpuszczone ludziom, ale bluźnierstwo przeciwko Duchowi nie będzie odpuszczone.”). W świetle ówczesnych przekazów Cesarz doznał prawdopodobnie kręczy szyi, wskutek czego nie mógł ruszyć głową. Wielu ludzi prosiło braci, aby uzdrowili cesarza. On sam błagał także, obiecując, nawrócenie na prawdziwą wiarę. Bracia bliźnięta uzdrowiły go. Kosma i Damian zostali uwolnieni i w chwale wrócili do domu. Mogli ponownie leczyć chorych [2-4,6]. Niestety, czego nienawiść pogan i brutalność rzymskich władz nie uczyniły zostało dokonane z zazdrości – jednej z najsilniejszych namiętności ludzkiej natury. Starszy lekarz, ich nauczyciel, który szkolił braci w sztuce medycznej, zazdrościł im sławy. Wezwał do siebie braci, dawniej swoich uczniów, proponując, aby poszli razem zbierać zioła lecznicze. Podczas poszukiwania ziół wysoko w górach podstępnie ich zamordował, a ciała wrzucił do rzeki [2,3].

Według tradycji zostali pochowani w mieście Cyrus (Kyrros) w Syrii. Po ich śmierci dokonano się wiele cudów. Mieszkający w Thereman, niedaleko kościoła Kosmy i Damiana, pewien człowiek o imieniu Malchus wyruszył w długą podróż pozostawiając żonę samą. W modlitwie powierzył ją opiece braci. Po pewnym czasie do jej domu przyszedł nieznamy mężczyzna

i powiedział, że Malchus wysłał go, aby ją przywiózł do niego. Kobieta uwierzyła mu i poszła z nim. Zaprowadził ją do ustronnego miejsca i zamierzał zabić. Kobieta widząc co jej zagraża zaczęła się modlić gorąco do braci. Wtedy pojawiło się dwóch wędrowców, którzy stanęli w jej obronie. Mężczyzna puścił kobietę, a uciekając zginął spadając z klifu. Dwaj wędrowcy odprowadzili kobietę do domu. Gdy ich zapytała: „moi ratownicy, którym będę wdzięczna do końca moich dni, jakie są wasze imiona?” Odpowiedzieli: „Jesteśmy sługami Chrystusa, Kosma i Damian”. Od tego czasu bracia byli czczeni, jako obrońcy świętości i nienaruszalności chrześcijańskiego małżeństwa oraz jako patroni harmonii pożycia małżeńskiego [4,5].

Według innej legendy, Kosma i Damian dokonali cudu pod postacią pierwszego na świecie udanego przeszczepu. Rzymski diakon żyjący w IV wieku miał bardzo chorą nogę i modlił się gorąco o pomoc do Kosmy i Damiana. Pewnej nocy bracia pojawili się przy jego łóżku i przeszczepili kapłanowi zdrową nogę od niedawno zmarłego Etiopczyka. Operacja podobno się udała [13,14]. Zostało to również odnotowane w ikonografii [ryc.3.]. Do dziś modlitwy do świętych Kosmy i Damiana leczą z licznych chorób. Modlono się szczególnie o pomoc w przypadku ospy, chorób oczu i nóg, a także o pomoc dzieciom mającym kłopoty w nauce. Narzeczeni wstępujący w związek małżeński również modlili się do braci Kosmy i Damiana.

W IV wieku w Jerozolimie, Egipcie i Mezopotamii zbudowano pierwsze kościoły poświęcone świętym bliźniętom. W VI wieku ich nazwiska zostały dodane do Rzymskiego Kanonu (dziś Pierwsza Modlitwa Eucharystyczna w liturgii Kościoła obrządku rzymskiego). W Konstantynopolu cesarz Justynian I Wielki w 400 roku wystawił ku ich czci dwie świątynie, gdyż jak twierdził, dzięki ich wstawiennictwu wyzdrowiał z ciężkiej choroby. Tam też znalazły miejsce przeniesione z Cyrus ich relikwie. Nad grobem męczenników cesarz Justynian I (527-565) i arcybiskup Proclus, wzniesli wspaniałą bazylikę, która do czasu przybycia Arabów, a potem Turków, była celem licznych pielgrzymek. Miasto Cyrus zostało odrestaurowane i poświęcone bliźniętom. Ich kult rozpowszechniał się bardzo szybko i objął prawie cały ówczesny świat. W Rzymie papież św. Symmach (498-574) wybudował ku ich czci oratorium przy Santa Maria Maggiore, a papież Feliks IV (526-530) kościół świętych Kosmy i Damiana przy Forum Romanum – dziś jest to główne

Ryc. 3. Święci Kosma i Damian dokonują przeszczepu nogi. Oil painting attributed to the Master of Los Balbases, ca. 1495. <https://www.franciscanmedia.org/wp-content/uploads/2016/08/SOD-0926a-SaintsCosmasandDamian>

miejsce ich kultu. Tam też znajduje się znaczna część relikwii obu Świętych. Kościół nadal słynie z pięknej mozaiki przedstawiającej święte bliźnięta, które razem ze św. Piotrem i Pawłem stoją po obu stronach Chrystusa. Pozostałe relikwie znajdują się w różnych miejscach świata. W sposób szczególny czczone są w kościele katedralnym w Amalfi, na południu Włoch [5,6,10]. Fragment relikwii znajduje się także w Polsce – w cerkwi na Bacieczkach w Białymstoku. Część relikwii świętych lekarzy przybyła tam z Kosowa w sierpniu 2009 roku [15,16] (ryc.4.). Czaszki ich zostały podobno w X wieku przeniesione z Rzymu do Bremy, a stamtąd do Bambergu. W 1581 roku zostały подарowane przez Marię, córkę cesarza Karola V klasztorowi klarysek w Madrycie, gdzie znajdują się do dzisiaj. Inne czaszki, przypisywane również braciom zostały odnalezione w 1334 roku przez Burcharda Grelle, arcybiskupa Bremy, w skrytce na chórze katedry w Bremie [4,6,8]. Według Burcharda Grelle relikwie te zostały przywiezione w 965 roku z Rzymu przez Arcybiskupa Adaldaga. Johann Hemeling, słynny budowniczy katedr, zaprojektował dla nich sanktuarium, które ukończono około 1420 roku. Kapliczka została wykonana z drewna dębowego pokrytego złoconym i walcowanym srebrem [8]. W 1649 roku luterańska Kapituła Bremy sprzedała samo sanktuarium Maksymilianowi I z Bawarii. Głowy świętych pozostały w Bremie i stały się własnością małej wspólnoty rzymsko-katolickiej. W latach 1934-1968 wystawiane były na widok publiczny w kościele św. Johanna, a w 1994 r. pochowane w krypcie. Obecnie znajdują się w jezuickim kościele św. Michała w Monachium. Kolejna rzekoma para czaszek świętych, przynajmniej od 1413 roku była przechowywana w katedrze św. Szczepana w Wiedniu. Inna w kościele San Giorgio Maggiore w Wenecji.

Ryc. 4. Cerkiew na Bacieczkach. Relikwia, fragment czaszki świętych Kosmy i Damiana

Historia niestety z trudem weryfikuje to, co wiemy o świętych braciach – bliźniętach. Prawosławna hagiografia uznaje aż trzy pary świętych braci o imieniu Kosma i Damian, którzy żyli w tym samym stuleciu [16]. Pierwsza pochodzi z Azji Mniejszej (ewentualnie z Mezopotamii). Według niej bracia lekarze zginęli śmiercią męczeńską około 300 r. w Cyrze. Tam też znajduje się ich grób (według innego podania w Tamman w Mezopotamii). Ich święto obchodzone jest 1 listopada.

O drugiej parze bliźniąt Kosmie i Damianie („*muczeniki i biessrebreniki Kosma i Damian Arawijskije*”) mówi podanie arabskie. Zginęli śmiercią męczeńską w Cylii w 287 lub 303 roku, z trzema innymi chrześcijanami: Leontiuszem, Anthimusem i Eutropiuszem, a ikona z ich relikwiami znajduje się również w Polsce w soborze Świętej Trójcy w Hajnówce. Ich święto obchodzone jest 17 i 30 października.

Trzecia wspomina para bliźniąt, która leczyła i propagowała chrześcijaństwo w Rzymie w czasach cesarza Karynusa (250–285 r.) zginęła z rąk złośnego nauczyciela. Ich święto przypada na 1 lipca. Niewykluczone, że istniały po prostu trzy pary różnych braci bliźniąt o imionach Kosma i Damian. Wszyscy zginęli w okresie prześladowań chrześcijan. Która para była prekursorem, a które naśladowcami i przyjęły identyczne imiona – nie wiemy.

KULT ŚWIĘTYCH KOSMY I DAMIANA

W ikonografii Kosma i Damian zawsze przedstawiani są razem, jako ludzie młodzi lub w średnim wieku, różniący się długością bród (Kosma ma dłuższą), ubrani w wytworne szaty i kolorowe płaszcze (Kosma ma czerwony, Damian lazurowy), z narzędziami medycznymi, szkiełkami, pudełkami z maścią, skalpelem, łyżką aptekarską do nabierania maści, moździerzem oraz laską Eskulapa. Od połowy XIII w. w wyniku rozdzielenia zawodu lekarza od formującego się wówczas zawodu aptekarza, w sztuce zachodnioeuropejskiej przydzielono im odrębne specjalizacje i zaczęto przedstawiać z różnymi atrybutami: Damiana jako aptekarza z puszką cylindryczną na leki, a Kosmę jako lekarza z diagnostycznym naczynkiem do badania moczu [6,10,18] (ryc.1.). Dziś Kosma i Damian są nie tylko patronami farmaceutów, lekarzy (zwłaszcza chirurgów), stomatologów i położnych, ale także fryzjerów, fizyków, cukierników, wytwórców substancji chemicznych, mędrców; są też opiekunami fakultetów me-

dycznych, przemysłu chemicznego, ludzi niewidomych i osób chorych na nowotwory. W Wielkiej Brytanii wizerunek świętego Damiana znajduje się w herbie British Dental Association.

Ich główne sanktuaria to: Klasztor klarysek w Madrycie, Bazylika Świętych Kosmy i Damiana w Rzymie, Bitonto oraz Bari we Włoszech, monaster Zoczyste w Kosowie. Najstarsza zachowana do dzisiaj mozaika z ich wizerunkiem pochodzi z przełomu IV i V w. i znajduje się w Rotundzie Św. Jerzego w Salonikach. W Pradze na moście Karola znajduje się pomnik przedstawiający świętych Kosmę i Damiana z zawodowymi atrybutami w rękach. W środku postać Chrystusa z Krzyżem, poniżej napis: „*Jesu Chryst – Orbis Medico*” („*Jezusowi Chrystusowi – Lekarze Świata*”). Pomnik powstał w 1709 r. z inicjatywy Wydziału Medycznego Uniwersytetu Karola w Pradze i praskich aptekarzy (ryc. 5.) [8].

W Polsce, według źródeł pisanych z 1216 roku kult świętych Kosmy i Damiana istniał już w kościele w Strzelnie, gdzie znalazły się ich pierwsze relikwie. W 1335 roku, królewski aptekarz Marcin, ufundował w Katedrze Wawelskiej kaplicę z ołtarzem świętych, o czym wspomina Jan Długosz ponad sto lat później. Kaplica ta została przebudowana w XVI w. i zwana jest obecnie Kaplicą Zebrzydowskich. Istnieje dokument z XV wieku, w którym dziekan Wydziału Lekarskiego Akademii Krakowskiej zaprasza członków Wydziału w dniu 27 września do kościoła Franciszkanów na nabożeństwo poświęcone świętym Kosmie i Damianowi [6]. W skarbcu kościoła Najświętszej Marii Panny w Krakowie znajduje się do dzisiaj „relikwiarz świętych Kosmy i Damiana”, zabytek średniowiecznej sztuki prawosławnej, prawdopodobnie pochodzący z południowej Rusi

z XIII–XVI w. Stanowi go skrzynka z blachy miedzianej, złoconej, posiadająca dekorację figuralną w technice grawerowania i przedstawiającą 16 scen z życia świętych lekarzy [17] (ryc. 6.).

W Brazylii święci uważani są za obrońców dzieci. W Rio de Janeiro 27 września rozdaje się dzieciom torby z cukierkami z wydrukowanymi na nich wizerunkami świętych. W stanie Bahia, katolicy i adeptci religii Candomblé oferują potrawy zwane caruru. Zgodnie z tradycją najpierw oferuje się jedzenie siedmiorgu dzieciom, które nie mają więcej niż siedem lat; następnie uczują pozostałe dzieci siedząc na podłodze i jedząc rękami. Dopiero, gdy one skończą, oferuje się jedzenie pozostałym uczestnikom święta. Kościół Świętych Kosmy i Damiana w Igarassu, Pernambuco został zbudowany w 1535 roku i jest najstarszym kościołem Brazylii. Święci bracia Kosma i Damian są również czczeni w Utica w Nowym Jorku w parafii św. Antoniego podczas corocznej pielgrzymki, która odbywa się w ostatni weekend września (około 27 września). Uczestniczą w niej tysiące pielgrzymów z różnych stanów USA i Kanady. Dwudniowy festiwal oferuje koncerty (La Banda Rosa), wiele włoskich potraw, msze i procesje ulicami East Utica. Jest to jeden z największych festiwali poświęconych świętym w północno-wschodniej części USA. We wschodnim kościele prawosławnym i wschodnich Kościołach katolickich świętych Kosmę i Damiana czci się jako świętych lekarzy razem z innymi lekarzami leczącymi bez zapłaty w pierwszą niedzielę listopada, na uczcie znanej jako Synaxis [8]. W Polsce w ostatnich latach obserwuje się wzrost zainteresowania świętymi - Kosmą i Damianem. Związane jest to głównie z powrotem do tradycji obchodów Święta Aptekarzy obchodzonego w dniu 26 września.

Ryc. 5. Święci Kosma i Damian. Pomnik na moście Karola w Pradze

Ryc. 6. Relikwiarz św. Kosmy i Damiana. Skarbiec kościoła Najświętszej Marii Panny w Krakowie.

1. Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. List do Kolosan. Wydawnictwo Pallottinum w Poznaniu, 2003.
2. **Danilevicius Z.** SS. Cosmas and Damian. The patron saints of medicine in art. *JAMA*. 1967;201:1021-5.
3. **Dewhurst J.** Cosmas and Damian, patron saints of doctors. *Lancet*. 1988;31:1479-80.
4. **Rutt R.** Saints Cosmas and Damian: patron saints of medicine. A story from prayers and pictures? *J Med Biogr*. 1994;2:48-52.
5. **Śmierzchalski P, Ząbkowski T.** Ikonografia i kult Kosmy i Damiana. *Czasopismo Aptekarskie* 2013;236-237:21-31.
6. **Roeske W.** Kosma i Damian w tradycji polskiej medycyny i farmacji. *Acta Poloniae Pharmaceutica*. 1966;23:581.
7. Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Ewangelia wg św. Mateusza. Wydawnictwo Pallottinum w Poznaniu, 2003.
8. Saints Cosmas and Damian. Wikipedia.
9. **Norri J.** Dictionary of Medical Vocabulary in English, 1375–1550: Body Parts, Sickness, Instruments, and Medical Preparations. Routledge. Taylor and Francis Group. London and New York. 2016:767.
10. **Masiakowski J.** Święty Damian prekursorem farmaceuty klinicznego. *Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny*. 1996;9:2-5.
11. **Küppers L, Mikat P.** Der Essener Münsterschatz, Essen 1966.
12. Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. List do Rzymian. Wydawnictwo Pallottinum w Poznaniu, 2003.
13. **Jović NJ, Theologou M.** The miracle of the black leg: eastern neglect of western addition to the hagiography of Saints Cosmas and Damian. *Acta Med Hist Adriat* 2015; 13;329-344.
14. **Kahan BD.** Cosmas and Damian revisited. *Transplant Proc* 1983;15:2211-2217.
15. **Masiakowski J.** Podobizny Świętych Kosmy i Damiana w Kaplicy Bazyliki Mariackiej w Gdańsku. *Pro Memoria*. 2006; 17:12-14.
16. **Werpachowska J.** Cerkiew przechowuje bezcenne relikwie świętych lekarzy Kosmy i Damiana. Są uzdrowienia. Internetowy Kurier Poranny. 30 lipca 2011 roku.
17. **Zachwieja A.** Skrzynka śś. Kosmy i Damiana w skarbcu kościoła NMP w Krakowie, praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. Anny Różyckiej-Bryzek w Zakładzie Historii Sztuki Bizantyńskiej w 1995 r. Maszynopis w Archiwum Muzeum Farmacji CM UJ.
18. **Kmieć K, Majewski J.** Święci Kosma i Damian patroni farmacji jako motyw ekslibrisu. Poznań, Wydawnictwo Kontekst, 2005.